

УДК 323.39:94(450)«1492/1914»

КЛАН МЕДІЧІ: ВІД БАНКІРІВ ДО ГУМАНІСТІВ

Лобода Д.О.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

Стаття присвячена відтворенню історії видатної флорентійської родини Медічі, яка відома завдяки успішній фінансовій і політичній діяльності на теренах сучасної Італії у XIV – XVI століттях. Зокрема, увага зосереджена на вибоках могутності клану. З'ясовано, що багатство Медічі стало можливим завдяки напівлегальній банкірській діяльності Джованні ді Біччі та новим для свого часу методам кредитування. Встановлено, що представники сім'ї нерідко не гребували найжорстокішими вчинками задля захисту власного майна і влади в місті. Ренесансні гуманісти і митці, яким сприяли Медічі, також були інструментом посилення позицій родини в містах Італії. Саме тому представники Медічі, зідеалізовані в працях гуманістів і творах митців Відродження, не можуть уважатися еталоном ренесансної концепції «ідеального правителя».

Ключові слова: банкір, вексель, гонфалоньєр, гуманізм, диверсифікація, Ренесанс, флорин.

Постановка проблеми. Роль Медічі в епоху Ренесансу не знає паралелей у світовій історії. Двоє Медічі зійшли на папський престол (Лев X і Клемент VII); дві жінки з цього роду, Катерина і Марія, стали королевами Франції. Ще троє були герцогами – Флорентійським, Немурським і Тосканським. Цілоком закономірно, що роль літописця відомого прізвища дісталася не випадковому перехожому, а відомому й донині політичному мислителю Нікколо Макіавеллі. Їхнє заступництво поширювалося на багатьох геніїв того часу, у тому числі Мікеланджело та Галілея. Блиск їхньої флорентійської архітектурної спадщини і до цього дня заслуплює туристів: вілла Кафаджіоло і монастир Сан-Марко, базиліка Сан-Лоренцо та збудовані в середині XVI століття грандіозні палаци-резиденції герцога Козімо де Медічі. Серед іншого, завдяки патронату цього клану, із пера Сандро Боттічеллі зійшла дивовижна картина «Народження Венери».

Натомість, перед дослідниками європейського Ренесансу і гуманізму XIV – XVI століть постають питання джерел фінансування грандіозних для свого часу і місця втілення проєктів. Відомо, що Медічі проводили операції з валютою та входили до «гільдії міняйл» («*Arte del Cambio*»). Власне представники сім'ї називали себе «банкірами»: подібно до венеціанських євреїв, Медічі працювали на лавках (звідси «*banchieri*», тобто лавочники) за виставленими на вулицю столами. Але чи завжди діяльність цих «лавочників» була у межах закону? Що ж було для родини на першому місці, власне збагачення чи гуманістичні ідеали – спробуємо з'ясувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у працях з історії Ренесансу простежується інтерес до вивчення культури цієї епохи. Про це свідчить змістовний навчальний посібник «Історія культури країн західної Європи в епоху Відродження», видане за редакцією Л. Брагіної у 1999 році. У ньому розглядаються особливості культури цієї епохи не тільки в Італії, але і у Франції, Німеччині, Іспанії, Англії, Швейцарії, Хорватії, Словенії. Цінною є й книга «Культура Відродження і влада», де аналізуються ренесансні уявлення про владу та меценатство як політику монархів і владних сімей.

Про те, що культура Ренесансу ще жива в європейській історичній пам'яті, свідчить праця В. Бібіхіна «Новий Ренесанс» (1998). Аналізуючи культурні антиномії Відродження, демонструючи плюралізм цієї епохи, він вдало проводить аналогії між Ренесансом і сучасністю, демонструє актуальність досліджень ренесансної культури.

Важливе місце в дослідженнях Ренесансу займають праці Л. Баткіна, де культура розглядається у різних аспектах: гуманістичному, філософському, моральному і естетичному.

Про етико-педагогічний зміст гуманізму та його вчень у ренесансну добу говорить український науковець Б. Год. У монографії «Виховання в епоху європейського Відродження» (2004) дослідник уперше в вітчизняній науці оприлюднив дані про гуманістичну освіту владних кіл у державах зазначеної доби.

Зарубіжна історіографія європейського Ренесансу ґрунтовно розширює уявлення про епоху і безпосередньо фінансову діяльність родини Медічі. Зокрема, це роботи Джона Гейла «Європейська цивілізація в добу Ренесансу» (1993) і «Флоренція і Медічі» (2001); праця Річарда Голдзвейта «Банк Медічі та світовий флорентійський капіталізм» (1987).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спектр вітчизняних наукових розвідок про епоху європейського Відродження рясніє різноманітними «точковими» і епізодичними дослідженнями як з історії гуманізму, так і з історії клану Медічі. Однак, зв'язок між двома родами діяльності Медічі, банківською і меценатською, залишається в науковій літературі нез'ясованим. Окрім цього, нерозв'язаними залишаються мотиви і характер гуманістичної активності представників відомої родини.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на основі аналізу джерел і наукової літератури з історії італійського Ренесансу й окремо династії Медічі, простежити та проаналізувати зв'язок фінансової діяльності відомої родини з меценатством і заступництвом гуманізму у Флоренції. Також спробуємо вирішити проблему, чи можна вважати представників Медічі історичними прикладами «ідеальних правителів», адже відповідна концепція з'явилася у зазначену добу й оспівувалася багатьма гуманістами, у тому числі й флорентійськими.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До останнього десятиліття XIV століття Медічі були швидше бандитами, ніж банкірами: серед багатьох собі подібних клан виділявся лише про- явами жорстокості, а ніяк не гуманізму. За сім- надцять років (1343-1360 роки) – не менше п'яти Медічі за скоєні ними злочини були засуджені до смертної кари [10]. Власній славі сім'я має завдячувати Джованні ді Біччі де Медічі, який ви- рішив зробити з членів родини добropорядних громадян. Йому це вдалося, а складники успіху були прості: наполеглива праця, здоровий спо- сіб життя і, звичайно, уміння добре рахувати [7, с. 281, 282].

На першому етапі величезну роль у справах Медічі грали векселя, що використовувалися для полегшення торгівлі ще в Середньовіччі. Якщо заборгованість одного купця перед іншим не мо- гла бути погашена до завершення угоди, то че- рез кілька місяців кредитор мав право вимагати у боржника вексель, а потім – використовувати його як платіжний засіб або обміняти на готівку за вигідним курсом. Процентна ставка кваліфі- кувалася церквою як лихварство, але ніщо не заважало вмілому фінансисту отримувати при- буток із операцій з векселями. Медічі зрозуміли це краще за інших. Вони обходилися без чеків: інструкції видавалися в усній формі, а потім заносилися в одну з банківських книг. Не було і відсотків, а як винагороду вкладники отримували так звані платежі «*discrezione*», що прямо залежали від щорічних прибутків підприємства [4, с. 534, 535].

«Секретна книга» Джованні ді Біччі де Меді- чі – дивовижний документ, що дозволяє зрозуміти дуже багато про блискавичне збагачення його родини. Частково воно пояснювалося ретельним підходом до ведення рахунків. Акуратність і впо- рядкованість записів не можуть не викликати поваги і в сучасного фінансиста [1, с. 16, 17].

Головна перевага Медічі полягала зовсім не в масштабі, а в диверсифікації їхньої діяльності. Перші головні гравці, що зароджувався на рин- ку банківських послуг в Італії, були настільки залежними від території діяльності, що одна відмова платити за рахунками цілком могла їх убити. Банк Медічі ж складався із сукупності незалежних один від одного товариств. Людина невгамовної енергії, Джованні ді Біччі до момен- ту передачі справ старшому синові Козімо, встиг відкрити відділення банку у Венеції, філії у Же- неві, Пізі, Лондоні й Авіньйоні. Керуючі місцевими відділеннями банку були найманими праців- никами і молодшими компаньйонами, у нагороду за працю вони отримували частину прибутків. Децентралізація – ось ключ до стрімкого успіху банкірів Медічі. У 1402 році 17 їхніх працівни- ків виконали робіт на 20 тисяч флоринів, а за період з 1397 по 1420 рік прибуток склав уже 151 820 флоринів (понад 20 млн доларів США у сучасному перерахунку), або 6326 флоринів на рік (32% річних) [2, с. 136].

У 1419 році Джованні, перебуваючи на смерт- ному одрі, знайшов у собі сили на заповіт спад- коємцям: тримати поставлену ним планку. Двадцять шість чоловіків із прізвиськом Медічі прийшли віддати останню шану голові сімейства, який власними справами здобув повагу багатьох

тисяч людей. Його первісток Козімо до моменту інтронізації Пія II не просто керував Флоренці- єю: місто і людина були нероздільні. З цим не сперечався і сам Папа: «У нього вдома вирішу- ються політичні питання. Усі посади зайняті його прихильниками... За його велінням війна і мир змінюють один одного, переписуються закони... Не називаючись таким, він володіє всіма приві- лями короля» [5, с. 20, 21].

Не всім подобалося, що Флорентійська республіка була в необмеженій владі сімейства казково багатих банкірів. До жовтня 1433 року ситуація загострилася настільки, що Козімо зі своїми при- хильниками був змушений тікати до Венеції, де провів майже рік. У 1478 році жорстока спроба клану Пацци припинити гегемонію Медічі закін- чилася вбивством Джуліано, брата Лоренцо Пре- красного. Відчутної шкоди банку завдавав і підви- щений інтерес Лоренцо до політики. Керуючі на місцях, на кшталт Франческо Сассетти в Авінь- йоні і Томмазо Портінарі в Брюгге, перестали не- ухильно підтримувати вказівки з центру [8].

Згодом залежність банку від залучення вкла- дів лише посилювалася, а прибуток із торгівлі та обміну валют ставав усе менш передбачу- ваним. Коли життєздатність фірми виявилася під загрозою, Лоренцо не зупинився перед по- грабуванням державного пайового фонду. У па- ніці, що передувала французькому вторгненню 1494 року, родина Медічі була вислана з міста, а все її майно вилучено і знищено. Проповідник- домініканець Джироламо Савонарола у всіх ли- хах міста звинувачував саме Медічі, тому його заклики до «багаття марнославства» були почуті миттєво: натовп увірвався у палац клану і спал- лив усе, у тому числі й ранні банківські книги [3, с. 46, 47].

Потрапивши в залежність від натовпу про- столюдинів, заможні громадяни Флоренції дуже швидко засумували за часами панування колись всесильного клану. У 1537 році Козімо Медічі запросили повернутися. Новий флорентійський уряд дбав про розширення торгівлі, промисло- вості та банківського сектору. Багато коштів, здо- бутих вдалими комерційними оборотками, Козімо вживав на благо: за роздачу хліба в голодний рік він отримав звання «батька вітчизни»; Флорен- ція зобов'язана йому дуже багатьма спорудами. Прагнучи зробити місто центром інтелектуаль- ного життя Італії, столицею західної культури, Козімо першим із Медічі почав активно проте- гувати художникам, а особливо вченим і поетам. Його палац був першим великим гуманістичним центром у Флоренції [9, с. 37, 38].

Проте не варто розцінювати клан Медічі та- ким, який спокутував ідеали гуманізму, а його фінансове заступництво мистецтвом та інте- лектуальній еліті було справою життя. Це були лише складники звеличення і вгамування влас- них апетитів марнославства і збагачення.

Гуманісти або художники Флоренції повинні були згадувати у своїх творах свого благодійни- ка, інакше ж їхня творчість була під загрозою. Тих же, хто не погоджувався з політикою Медічі, у кращому випадку очікувала доля Джироламо Саванароли. Це був новий вид кооперації, схо- жий на фінансову диверсифікацію, а розмінною монетою тут виступала слава та ім'я: як пред-

ставника клану, так і самого митця. Про це свідчать чисельні приклади. Так, за словами флорентійського історика Франческо Гвіччардіні, «авторитетом Козімо не володіла жодна приватна особа з часів падіння Риму». Інший приклад, портрет прекрасного юнака – один із найвідоміших у Боттічеллі. На медалі, яку тримає юнак, змальовано профіль Козімо де Медічі [6, с. 73].

Мабуть, «Поклоніння волхвів» пензля того ж митця якнайкраще фіксує трансформацію фінансової справи під впливом Медічі. Троє мудреців – це троє Медічі: Козімо-старший омиває ноги Ісуса, а трохи праворуч і внизу зображені два його сина, П'єро – у червоному та Джованні – у білому. На картині також присутні одягнений у світло-блакитне Лоренцо і стискаючий меч Джуліано. Ще не так давно банкірів проклинали – тепер їх ледь не зараховували до лику святих [10].

Ставши на чолі держави, Козімо залишався простим громадянином, не приймаючи жодного титулу і не змінюючи республіканських форм. Лише для організації Вселенського собору в 1438 році, що проходив у Флоренції, він на встановлений термін зайняв пост гонфалон'єра справедливості. Більше того, він залишався простою людиною, не позбавленою типових вад. Козімо демонстрував політичну далекоглядність, але кошти іноді вживалися Медічі й для збереження власної влади: під виглядом патріотизму, нерідко набуваючи жорстоких і навіть злочинних форм [2, с. 124].

Медічі передавали герцогський титул із покоління в покоління до 1743 року. Про своє походження вони не забували: весь цей час відмінною рисою їхнього родинного герба залишалися схожі на монети кулі. Цьому клану вдалося те, чого так довго намагалися досягти багато банкірів: фінансовий добробут вони трансформували в тверду валюту спадкової влади та могутності. Ще довго ренесансні автори відому родину будуть асоціювати з античними героями, «ідеальними правителями», заступниками мистецтва, але очевидно, що це стало можливо лише завдяки фінансовій винахідливості й жазі до власного збагачення представників Медічі.

Висновки з дослідження і перспективи. Узагальнюючи вище зазначене, підсумуємо, що відома італійська родина пройшла низку злетів і падінь, у ході яких вирішальну роль відіграла фінансова заповзятливість. У пошуках збагачення Медічі змогли віднайти власну модель ведення банківської справи, але з метою збереження багатств і влади у Флоренції ця родина не гребувала жодними методами. Заступництво мистецтвам і гуманістам було лише невід'ємною часткою цих засобів. Представники ж клану, як правило, не дослухалися до напучень і настанов гуманізму, неодноразово порушуючи виведені ними формули успішних правителів: справедливих, безкорисливих, миролюбних, добрих, розважливих, мудрих і уважних. Перспективним напрямом наукових пошуків слугуватимуть подібні дослідження інших відомих впливових родин Європи доби Ренесансу (д'Есте, Борджіа тощо).

Список літератури:

1. Goldthwaite R. The Medici Bank and the World of Florentine Capitalism / Richard A. Goldthwaite // Past and Present. – 1987. – № 114. – Р. 3-31.
2. Hale J. Florence and the Medici / John Hale. – London: Thames and Hudson, 1977. – 208 p.
3. Hale J. The Civilization of Europe in the Renaissance / John Hale. – London, 1993. – 83 p.
4. Munro J. The Medieval Origins of the Financial Revolution: Usury, Rentes, and Negotiability / John Munro // International History Review. – 2003. – № 25. – Р. 505-562.
5. Roover R. The Rise and Decline of the Medici Bank / Raymond de Roover. – Cambridge: MA, 1963. – Р. 9-34.
6. Баткин Л. М. Социальный престиж гуманистической образованности / Л. М. Баткин // Итальянское возрождение: проблемы и люди / Л. М. Баткин. – Москва: РГГУ, 1995. – С. 73-75.
7. Год Б. В. Європейські гуманісти XV – XVI століть про виховання правителів – «філософів на троні» / Б. В. Год // Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття). – Полтава: АСМІ, 2004. – С. 281-309.
8. Клулас И. Лоренцо Великолепный [Електронний ресурс] / Иван Клулас // Молодая гвардия. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: https://royallib.com/book/klulas_ivan/lorentso_velikolepniy.html.
9. Кудрявцев О. Ф. Меценатство как политика и как призвание: Козімо Медічі и флорентийская Платоновская академия / О. Ф. Кудрявцев // Культура Возрождения и власть. – М.: Наука, 1999. – С. 37-48.
10. Стратерн П. Медічі: Крестные отцы Ренессанса [Електронний ресурс] / Пол Стратерн // АСТ. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rulit.me/books/medichi-krestnye-otcy-renessansa-read-227881-1.html>.

Лобода Д.А.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленко

КЛАН МЕДИЧИ: ОТ БАНКИРОВ К ГУМАНИСТАМ

Аннотация

Статья посвящена воссозданию истории выдающейся флорентийской семьи Медичи, которая известна благодаря успешной финансовой и политической деятельности на территории современной Италии в XIV – XVI веках. В частности, внимание сосредоточено на истоках могущества клана. Выяснено, что богатство Медичи стало возможным благодаря полулегальной банковской деятельности Джованни ди Биччи и новым для своего времени методам кредитования. Установлено, что представители семьи нередко не гнушались самыми жестокими поступками ради защиты собственного имущества и власти в городе. Ренессансные гуманисты и художники, которым покровительствовали Медичи, также были инструментом усиления позиций семьи в городах Италии. Именно поэтому представители Медичи, идеализованные в трудах гуманистов и произведениях художников Возрождения, не могут считаться эталоном ренессансной концепции «идеального правителя».

Ключевые слова: банкир, вексель, гонфалоньер, гуманизм, диверсификация, Ренессанс, флорин.

Loboda D.O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

CLAN MEDICI: FROM BANKERS TO HUMANISTS

Summary

The article is devoted to the re-creation of the history of the outstanding Florentine family of the Medici, which is known for its successful financial and political activities in the territory of modern Italy in the 14th – 16th centuries. In particular, attention is focused on the origins of the power of the clan. It is found out that the wealth of the Medici became possible due to the semi-legal banking activities of Giovanni di Bicci and the new methods of lending for his time. It is established that the family representatives often did not shun the most cruel acts for the sake of protecting their property and power in the city. Renaissance humanists and artists, who were patronized by the Medici, were also an instrument of strengthening the position of the family in Italian cities. That is why the representatives of the Medici, idealized in the works of humanists and works of Renaissance artists, can not be considered the standard of the Renaissance concept of the «ideal ruler».

Keywords: banker, bill, gonfaloniere, humanism, diversification, Renaissance, florin.